

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MATNNI O'QISH VA
TUSHUNISH KO'NIKMALARINI SHAKLANTIRISH MASALALARI**

Mamaraximova Nafisa Ibroximovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

o'qituvchisi (+998933053187)

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang'ich sinflarda o'tiladigan yangi avlod darsliklari bo'lgan ona tili va o'qish savodxonligi fanining ahamiyati va holati haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'z: ona tili, o'qish savodxonligi, fan, boshlang'ich sinf, savodxonlik, dars samaradorligi.

Аннотация: В данной статье рассказано о значении и состоянии науки о родном языке и грамотности чтения, которая является учебником нового поколения для начальных классов.

Ключевая слово: родной язык, грамотность чтения, естествознание, начальная школа, грамотность, эффективность урока

Annotation: This article talks about the importance and status of the science of mother tongue and reading literacy, which are new generation textbooks taught in primary grades.

Key words: mother tongue, reading literacy, science, elementary school, literacy, classroom performance.

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, xalq ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturiga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son "2022-2026-yillarda Xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni tasdiqlandi. [8]

O'zbekistonning boshlang'ich sinf bitiruvchilari boshqa davlatlardagi tengdoshlariga nisbatan qay darajada yaxshi o'qishi, O'zbekiston o'quvchilarining o'qish savodxonligi qay darajadali, o'qish 4-sinf o'quvchilari uchun qay darajada sevimli mashg'ulotligi, oila savodxonlikni rivojlantirishga qanday hissa qo'shishi, bugungi kunda bizning mamlakatimizda o'qishni o'rgatish jarayoni qanday tashkil etilganligi, O'zbekiston o'qishni o'rgatish jarayonining boshqa davlatlarga nisbatan

o'ziga xosligi, agar shunday bo'lsa u nimada namoyon bo'lishi boshlang'ich sinflarimizning o'qituvchilari foydalanayotgan metodlar boshqa mamlakat o'qituvchilari foydalanayotgan metodlardan farqi kabi asosiy masalalar o'rganiladi. PIRLS tadqiqotning 2016-yil natijalariga ko'ra, 50 ta mamlakat ichida, Rossiya, Singapur, Gonkong, Irlandiya va Finlyandiya mamlakatlari yuqori natijalarni qayd etgan bo'lsa, shular orasida rossiyalik va singapurlik o'quvchilar matnni o'qish va tushunish bo'yicha eng yuqori natijalarni ko'rsatdi. Shuningdek, Rossiyaning boshlang'ich sinf o'quvchilari ushbu mezon bo'yicha dunyoda yetakchilik qildi.

Ona tili va o'qish savodxonligi fanini o'qitishda asosiy e'tibor o'quvchida tilga doir to'rt ko'nikma: o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlikni shakllantirishga qaratiladi. Bundan tashqari PIRLS xalqaro tadqiqotida ham boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilashda ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga xizmat qilishi mumkin bo'lgan tahlillarni taqdim etadi.

O'qib tushunish – bu matnni qayta ishlash, uning ma'nosini tushunish va o'qiyotgan shaxs oldindan bilgan narsalar bilan bog'lab anglay olish qobiliyatidir. [1]

So'zlarning lug'aviy ma'nosini bilish, so'zlarning kontekstual ma'nosini bilish, matn mazmuniy bloklarining o'zaro bog'lanishini anglash, matn tarkibidagi parchalar asosida xulosa chiqarish, matndagi asosiy fikrini aniqlash, berilgan savollarga matn asosida javob bera olish, matnda ishlatilgan badiiy san'atlar yoki so'z birikmalarini tanib, ajratib olish va ohangini aniqlash, vaziyatning kayfiyatini (tasdiq, inkor, so'roq qilish, buyruq berish), muallifning maqsadi, niyati va nuqtai nazarini aniqlash va muallif to'g'risida xulosalar chiqarish qobiliyatlari o'qilgan matnni samarali tushunish uchun zarur bo'lgan ko'nikma va malakalar hisoblanadi. (diskurs-semantika). [2]

Matnni o'qib tushunish qobiliyatiga o'quvchining yuqoridagi ko'nikmalari hamda ma'lumotni qayta ishlash qobiliyati ta'sir ko'rsatadi. Agar o'quvchi so'zning ma'nosini bilmasa, u matnni qayta ishlash uchun juda ko'p vaqt sarflaydi, chunki u matndagi tushunilmagan so'zlarni individual tarzda anglashga urinadi, bu esa tushunishga ham halal beradi. O'qib tushunish malakasini rivojlantirish uchun ko'plab mashqlar mavjud, ular orasida so'z boyligini oshirish, matnni tanqidiy tahlil qilish, maydalab o'qish.

“Tinglab tushunish nutq faoliyatining bir turi bo'lib, u retseptiv nutq faoliyatiga kiradi. Tinglab tushunish so'zlovchining nutqini radiodan, magnitafondan, kompakt diskdan va muloqot paytida tinglab tushunib, ma'lumot olishidir. U ba'zi adabiyotlarda audirovaniya deb ham yuritiladi. U murakkab nutq faoliyatidir, chunki tinglovchi tezda

shaklni qabul qila olishi, xotirada saqlab qolishi zarur, aks holda uni qaytadan ko'rib, o'qib, tushuna olishi uchun manbaa, sharoit, vosita yo'q. Tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar va talabalarda tinglab tushunish gapirishga qaraganda kam taraqqiy etgan. O'quvchi o'qiganda, ko'rganda tinglab tushunishga qaraganda olti marta ko'p ma'lumot olarkan. Sababi uni ustida kam ishlaganidadir, murakkabligidadir. Tinglab tushunish gapirishning ajralmas qismidir. Tinglab tushunish va gapirish og'zaki nutqni tashkil qiladi".[3;75]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini 1-sinfdanoq Xalqaro PIRLS tadqiqotlariga tayyorlashda yangi avlod darsliklaridan hisoblangan Ona tili va o'qish savodxonligi fani juda muhim rol o'ynaydi. O'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonlik ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchidan katta mas'uliyat va mehnat talab etadi.

Ona tili va o'qish savodxonligi darsligi maqsadi o'quvchilarni turli hayotiy vaziyatlarda grammatik jihatdan to'g'ri va kommunikativ jihatdan erkin so'zlay oladigan darajaga olib chiqishni maqsad qilib qo'ygan. O'quvchining tilni qo'llashdagi real ehtiyoji (Ijtimoiy muloqot, akademik ta'lim) hisobga olingan va zaruriy lingvistik qurilmalar turli nutqiy vaziyatlarda berilgan.[4;4]

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining, eng avvalo, o'qib tushunish, tinglab tushunish, nutq so'zlash va yozish hamda grammatik savodxonligini oshirishda to'g'ri o'qish, so'z boyligini oshirish, keng fikrlashga o'rgatish, nutqini, ongini oshirish kabi bir qator xususiyatlarni o'rganishda ona tili va o'qish savodxonligi darslarini to'g'ri tashkil etish zarur. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida ham boshqa fanlardagi kabi axborot texnologiyalaridan foydalanib dars olib boorish ta'lim sifatini oshirishga va o'quvchilarning darsga nisbatan qiziqishlarini o'stirishga yordam beradi. Hozirgi kundagi davr talabi ham shu desak mubolag'a emas. Ona tili va o'qish savodxonligi darslarida axborot texnologiyalari vositalaridan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishda ham ta'limiy, ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Masalan, matn, bezakli taqdimotlar, videofilmlar, audiolar, musiqa, animatsiyalardan darslarda unumli foydalanish ham dars samaradorligiga sezilari ta'sir etadi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'qituvchisi har bir o'quvchiga ona tili va o'qish savodxonligi darsligining ahamiyatini chuqur anglagan holda o'quvchilarga zarur bilim va ko'nikmalarni bera olishi hozirgi kunda ahamiyatlidir. Shunda o'quvchilar kelgusida og'zaki va yozma savodxonligi hamda o'qib tushunish, tinglab tushunish ko'nikmalari yuqori shaxslar bo'lib yetishishadi. Bundan tashqari 4-sinflar uchun hozirgi kundagi xalqaro tadqiqotlardan biri bo'lgan PIRLS tadqiqotiga tayyorlashning samarali poydevori ham bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. „What is Reading Comprehension?“ (en-US). *Reading Worksheets, Spelling, Grammar, Comprehension, Lesson Plans* (29-may 2008-yil). 9-may 2016-yilda asl nusxadan [arxivlandi](#).
2. Davis, F.B. *Psychometrika* (1944) 9: 185. <https://doi.org/10.1007/BF02288722> Committee on Learning Sciences: Foundations and Applications to Adolescent and Adult Literacy. *Improving Adult Literacy Instruction: Options for Practice and Research*. National Academies Press, 2012 — 41 bet. ISBN 978-0-309-21960-0
3. Jalolov J. Chet tili o'qitish metodikasi. "O'qituvchi. 2011
4. Ona tili va o'qish savodxonligi [Matn]: 3-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma / K. Mavlonova, [va boshq.]. – Toshkent: Respublika ta'lim markazi, 2022. – 4-b.
5. Farsaxonova, M. (2022). 2-SINF "ONA TILI VA O 'QISH SAVODXONLIGI" DARSLIGIDAGI MATNLARNI TUSHUNISH VA ANGLASH KO 'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH USULLARI. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (1).
6. Farsakhanova, D., & G'ofurova, S. (2021). Boshlang'ich ta'limda sinfdan tashqari o'qish darslarida P. Mo'min ijodini o'rganish metodikasi. Журнал инновации в начальном образовании, 1(БТНА_1).
7. Farsakhanova, D., & Azdamova, M. (2021). Boshlang'ich sinflarda sifat ustida ishlash bo'yicha topshiriqlar tizimini ishlab chiqish. Журнал инновации в начальном образовании, 1(БТНА_1).
8. <https://lex.uz/docs/6008663>